

UDK 81'234.2

Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 23. XII. 2020.
Prihvaćen za tisak 21. V. 2021.
doi.org/10.31724/rihjj.47.2.3

Marija Jozipović

Gordana Hržica

Sara Košutar

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za logopediju

Borongajska cesta 83f, HR-10000 Zagreb

orcid.org/0000-0001-5193-8259

marija.jozipovic@erf.unizg.hr

orcid.org/0000-0001-6067-9148

gordana.hrzica@erf.unizg.hr

orcid.org/0000-0002-8882-9600

sara.kosutar@erf.unizg.hr

KOHEZIJA U PRIPOVJEDNOM DISKURSU OSOBA S AFAZIJOM

Afazija je stečeni jezični poremećaj koji nastaje uslijed oštećenja jezičnih centara u mozgu. Posljedično afazija pogađa jezičnu proizvodnju i razumijevanje na svim razinama. U novije vrijeme sve je veći interes za analizu načina na koji osobe s afazijom (OSA) organiziraju više jezične razine kao što je diskurs. Proizvodnja diskursa podrazumijeva sposobnost uspostavljanja veza uporabom kohezivnih sredstava. Poznato je da OSA imaju teškoća u uspostavljanju kohezije, no ta su istraživanja malobrojna, osobito u hrvatskom. Uz to su dobiveni proturječni rezultati o udjelima pojedinih vrsta kohezivnih sredstava koje OSA rabe u usporedbi s osobama urednoga jezičnog statusa (UJS). U dijelu istraživanja pronađeni su slični udjeli pojedinih vrsta kohezivnih sredstava kod OSA i UJS, dok druga istraživanja pokazuju kako između njih ipak postoje razlike. Ovim se istraživanjem htjelo utvrditi postoje li razlike u broju i vrstama kohezivnih sredstava u diskursu OSA i UJS. Dodatno su ispitane vrste pogrešaka koje pri uporabi kohezivnih sredstava čine OSA i UJS. Za istraživanje su izdvojeni pripovjedni uzorci OSA ($n = 17$) i UJS ($n = 17$) izjednačenih prema dobi i spolu. Analizirane su leksička, referencijalna (isključivo lične zamjenice) i konjunktivna kohezija. Dobiveni rezultati pokazuju da unatoč stanovitim odstupanjima u uspostavljanju kohezije, OSA rabe sve vrste kohezivnih sredstava, ali u manjem omjeru. Uz to OSA ne samo da češće griješe pri uporabi kohezivnih sredstava već je priroda tih pogrešaka drugačija. Međutim, nisu pronađene razlike u udjelima vrsta kohezivnih sredstava u diskursu OSA i UJS, što govori u prilog istraživanjima koja tvrde da teškoće osoba s afazijom mogu smanjiti koheziju teksta, ali je ne narušavaju u potpunosti.

1. Uvod

Afazija je stečeni jezični poremećaj nastao oštećenjem jezičnih centara u mozgu, najčešće nakon moždanog udara. Zbog toga se jezik osoba s afazijom razlikuje od jezika osoba urednoga jezičnog statusa. Brojna su istraživanja jezika osoba s afazijom provedena na različitim jezicima, pri čemu prevladavaju istraživanja govornika engleskoga i drugih velikih svjetskih jezika. Usprkos tomu, ni danas nije do kraja poznato kako su određeni elementi na različitim jezičnim razinama osoba s afazijom pogođeni. Pri tome su u usporedbi s drugim jezičnim razinama obilježja diskursa osoba s afazijom slabije istražena. Imajući na umu ulogu pripovijedanja u svakodnevnom životu te opseg podataka koje narativnom analizom možemo dobiti o govornikovim jezičnim sposobnostima, procjena pripovjednih sposobnosti korisna je i u kliničke svrhe. Kako bi se doprinijelo dosadašnjim spoznajama, ovo istraživanje usmjereno je na proučavanje pripovjednog diskursa osoba s afazijom, a posebice na procjenu uspješnosti uporabe različitih vrsta kohezivnih sredstava u proizvodnji povezanog diskursa. Istraživanje je provedeno na govornicima hrvatskog jezika, koji spada u manje zastupljene jezike kad je riječ o istraživanjima afazije (vidi Vuletić 1993; Leko i Brestovci 2008; Prizl Jakovac i Leko 2004; Prizl Jakovac i Leko 2012; Lice i Palmović 2017). Neka su obilježja jezika osoba s afazijom univerzalna (uporaba kratkih i jednostavnih iskaza, učestalih fraza, kanonskih oblika i sl.), dok su druga određena strukturom jezika (Paradis 1988; Paradis 2001). Primjerice, u engleskome, koji ima članove, osobe s afazijom češće će griješiti pri uporabi članova, dok će u morfološki bogatijim jezicima češće biti fleksijske pogreške. Upravo su istraživanja poput ovoga, a koje uzima u obzir specifičnosti hrvatskog jezika (bogata morfologija, zamjenički sustav, sustav roda i broja, sintaktička i semantička sročnost), izrazito važna jer mogu doprinijeti novim spoznajama o diskursu osoba s afazijom u hrvatskom jeziku te jezičnom funkcioniranju općenito.

1.1. Pripovjedni diskurs

Diskurs čini cjelina međusobno povezanih rečenica (tj. iskaza). Različite se vrste diskursa razlikuju u strukturi i sadržaju (Ulatowska, Allard i Bond Chapman 1990), a kao jedna od osnovnih vrsta diskursa može se izdvojiti pripovjedni

diskurs (Karmiloff i Karmillof-Smith 2001). Pripovijedanje (naracija) se najčešće određuje kao jezična reprezentacija slijeda vremenski i uzročno povezanih događaja, stvarnih ili nestvarnih, koji su organizirani oko središnje teme i motivirani su kognitivnim i afektivnim stanjima likova (Akşu-Koç i Aktan Erciyes 2018). Dobro oblikovana priča podrazumijeva upućivačku funkciju i procjenjivačku funkciju (Labov i Valetzky 1967), komunikacijsku funkciju s obzirom na način strukturiranja i izražavanja informacije (Johnston 2008) te prikladnu upotrebu jezičnih sredstava radi postizanja kohezije i koherencije (Halliday i Hasan 1976; Akşu-Koç i Aktan Erciyes 2018). Pripovjedna sposobnost razvija se iz složene mreže međudnosa između jezičnog, kognitivnog i komunikacijskog znanja, uključujući međudnos kognitivnih shema priče i njihova jezičnog ostvarivanja u proizvodnji diskursa (Berman i Slobin 1994). Tradicionalno se pripovjedni diskurs promatra na mikrostrukturnoj i makrostrukturnoj razini (Gagarina i dr. 2012). Mikrostrukturna razina uključuje analizu količine proizvedenog jezika (produktivnost), morfosintaktičkih i leksičkih obilježja oblika, složenosti sintaktičkih struktura, kohezivnih sredstava i sl. (Heilmann, Miller i Dunaway 2010). Mikrostrukturna je razina priče jezično specifična i teško je razviti opći međunarodni protokol za njezinu procjenu (Gagarina i dr. 2012) ili s pouzdanošću primijeniti jezične mjere kojima bi se procijenila u dvama različitim jezicima (vidi Hržica, Košutar i Kramarić 2019; Hržica i Roch 2021). Na makrostrukturnoj se razini analizira govornikova sposobnost globalne organizacije priče, odnosno kako govornik povezuje događaje priče u koherentnu cjelinu iskazujući uvod, cilj, pokušaj, ishod itd. Makrostrukturna razina odražava više od jezičnih sposobnosti, primjerice sposobnost planiranja, objašnjavanja, promjene perspektive tijekom pripovijedanja i sl., pa je neki autori čak smatraju jezično neovisnom (primjerice, Gagarina i dr. 2012). Tako analiza pripovjednog diskursa daje uvid u podatke o jezičnoj proizvodnji na obje razine (Gagarina i dr. 2012). Zbog mogućnosti zahvaćanja različitih aspekata jezičnih i kognitivnih sposobnosti pripovjedni se diskurs primjenjuje i kao učinkovit, valjan i osjetljiv alat u istraživanjima jezika osoba s jezičnim poremećajima ili kliničkom radu s njima (vidi Washington, Craig i Kushmaul 1998; Craig i Washington 2000; Thompson, Craig i Washington 2004; Justice i dr. 2006; Heilmann i dr. 2010; Gagarina i dr. 2012).

1.2. Kohezija

Povezanost diskursa odnosi se na uspostavljanje veza između njegovih elemenata na rečeničnoj i nadrečeničnoj razini (Hickmann 2003; Gagarina i dr. 2012), što se tradicionalno naziva kohezijom (engl. *cohesion*). Kohezija nastaje kada interpretacija jednog elementa u diskursu zavisi o drugom elementu (Halliday i Hasan 1976: 4). Veze među elementima u diskursu mogu se izraziti gramatičkom (engl. *grammatical*) ili leksičkom kohezijom (engl. *lexical*), a na razmeđu gramatičke i leksičke kohezije nalazi se konjunktivna kohezija (engl. *conjunction*) (Halliday i Hasan 1976: 6). Gramatička kohezija obuhvaća referenciju (engl. *reference*), supstituciju (engl. *substitution*) i elipsu (engl. *ellipsis*). Referencijalna se kohezija postiže uporabom upućivačkih elemenata kao što su lične i pokazne zamjenice te komparativi. Dok supstitucija podrazumijeva zamjenu jednog elementa drugim, elipsom se elementi izostavljaju. Nadalje, leksička se kohezija postiže izborom leksika, a uključuje ponavljanje leksema, uporabu sinonima, antonima, hiponima, hiperonima i kolokacija. Konjunktivna kohezija većim je dijelom gramatička, no uključuje i leksičku sastavnicu. Ona podrazumijeva povezivanje gramatičkim sredstvima kao što su vezna sredstva (engl. *connectives*). Kohezivne se veze mogu uspostaviti na rečeničnoj i/ili nadrečeničnoj razini i u skladu s time vezna se sredstva mogu podijeliti na veznike i konektore (Silić i Pranjaković 2005; Nippold 2016). Povezivanje na rečeničnoj razini ostvaruje se veznicima, a na nadrečeničnoj razini konektorima. Vezna sredstva sama po sebi ne upućuju na druge elemente u diskursu, već to čine neizravno svojim značenjem koje pretpostavlja prisustvo drugih elemenata u diskursu. Tako se između elemenata u diskursu uspostavljaju različite vrste značenjskih odnosa (primjericice, aditivni, vremenski, uzročni, suprotni).

Kohezija ima važnu ulogu u uspješnoj proizvodnji diskursa. Ključan je aspekt dobro oblikovane priče jer se interpretirajući dijelove diskursa, oslanjamo na njihove odnose s ostatkom diskursa. Upravo je zato važno proučavati što se događa s kohezijom u diskursu osoba s jezičnim poremećajima te kako ona utječe na jezičnu proizvodnju i razumijevanje.

1.3. Afazija

Afazija je stečeni jezični poremećaj koji se javlja kao posljedica oštećenja jezičnih centara u mozgu (*American Speech-Language-Hearing Association – ASHA* 2020), najčešće uslijed moždanog udara (*ASHA* 2020; *National Aphasia Association – NAA* 2020). Budući da pogađa jezične centre u mozgu, afazija dovodi do oštećenja na svim jezičnim razinama, a teškoće se odražavaju u jezičnom razumijevanju i proizvodnji u svim trima modalitetima (govoreni, pisani i znakovni). Afazija je heterogen jezični poremećaj koji se može podijeliti prema nekoliko kriterija. Kao jedan od kriterija izdvaja se tečnost (fluentnost) (Kerschensteiner, Poeck i Brunner 1972; Hedge 2006). U području poremećaja tečnosti (mucanje i brzopletost) tečnost se definira kao „govorenje s lakoćom, bez oklijevanja, pogrešaka i ispravljanja. Govor je tečan ako se ostvaruje kontinuirano, prema zakonima fonetskoga vezivanja glasova, određenom ritmu, visini, akcentuaciji i melodiji zadanoga jezika” (Sardelić, Brestovci i Heđever 2001). Ipak, u afaziologiji postoje različiti pristupi i shvaćanja pojma tečnosti. Tako tečnost može imati nešto šire značenje nego što je to, primjerice, u području poremećaja tečnosti govora. Za većinu afaziologa tečnost podrazumijeva lakoću proizvodnje govora normalne brzine, dužine rečenice i melodijske konture (Damasio 1981; Hedge 2006). Takva definicija uključuje obilježja i jezične i govorene proizvodnje, odnosno tečnost se definira kao cjelokupna jezična sposobnost govornika, a ne samo kao govorna vještina. Tečnost (ili nedostatak iste) vrlo je važna u procjeni pacijenata s afazijom, iako ne mora biti oštećena kod svih vrsta afazija. Neki pacijenti imaju relativno očuvan tečan govor, dok drugi iskazuju probleme u proizvodnji i održavanju tečnosti. Stoga se afazija može podijeliti na fluentnu (tečnu) i nefluentnu (netečnu). Drugi je kriterij podjele afazija očuvanost jezičnih djelatnosti. U skladu s potonjim kriterijem afazija može biti predominantno receptivna ili ekspresivna (Damasio 1981). Takav pristup razlikuje osobe s ozbiljnijim problemima jezičnoga razumijevanja od onih s problemima proizvodnje, a upotrebljava se u tradicionalnim klasifikacijama koje su se oslanjale na teškoće u razumijevanju i proizvodnji pri kategoriziranju pacijenata. Međutim, danas prevladava stav da postoje i miješane vrste afazija koje narušavaju oboje, to jest i proizvodnju i razumijevanje jezika.

1.4. Kohezija diskursa osoba s afazijom

Analiza diskursa pokazala se uspješnom pri procjeni sposobnosti osoba s jezično-govornim i komunikacijskim poremećajima jer su neke značajke narušene jezične proizvodnje primarno uočljive tek analizom diskursa (Wright, Silverman i Newhoff 2003). Analiza diskursa osoba s afazijom zanimljiva je i iz razloga što takve osobe imaju jezične teškoće u prisutnosti gotovo netaknutoga kognitivnog funkcioniranja (Davis 2014). Time su upravo osobe s afazijom, za razliku od ostalih neuroloških pacijenata čiju kliničku sliku obilježavaju i kognitivna odstupanja, poput osoba s demencijom (ASHA 2020), prigodna populacija za proučavanje. Analizom diskursa osoba s afazijom stječe se uvid u to što se događa sa strukturom diskursa kada zbog oštećenja jezičnih centara u mozgu jezična sredstva postanu slabije raspoloživa (Ulatowska, Allard i Kushmaul 1990).

Tradicionalna su se istraživanja jezika osoba s afazijom usmjerila na procjenu jezičnih sposobnosti na rečeničnoj razini. U novije se vrijeme istraživači sve više usmjeravaju na analizu načina na koji je jezik organiziran na nadrečeničnoj razini (Bryant, Ferguson i Spencer 2016). S obzirom na razinu koju zahvaćaju u središtu je takvih istraživanja analiza načina na koje osobe s afazijom uspostavljaju koheziju u diskursu. Ipak, valja napomenuti da su istraživanja koja se bave analizom kohezivnih veza u diskursu osoba s afazijom još uvijek malobrojna, zbog čega je i razumijevanje toga fenomena prilično ograničeno (Sherratt i Bryan 2012; Marangolo i dr. 2014). Dosadašnja istraživanja pokazuju da osobe s afazijom imaju teškoća u prikladnom povezivanju iskaza uporabom leksičkih i gramatičkih kohezivnih sredstva. Lock i Armstrong (1997) te Zhang i dr. (2020) pronašli su kvalitativne i kvantitativne razlike u koheziji diskursa osoba s afazijom u odnosu na osobe urednoga jezičnog statusa. Ne samo da osobe s afazijom češće griješe nego je i priroda tih pogrešaka drugačija. One češće griješe u upućivanju, oblikovanju glagolskih oblika, upotrebi prijedloga, članova i/ili veznih sredstava (vidi Bottenberg, Lemme i Hedberg 1985; Penn 1987; Glosser i Deser 1990; Christiansen 1995; Lock i Armstrong 1997; Armstrong 2000; Ellis i dr. 2005; Menn 2009; Andretta, Cantagallo i Marini 2012, Jaecks, Hielscher-Fastabend i Stenneken 2012; Sherratt i Bryan 2012; Andretta i Marini 2014; Zhang i dr. 2020). Na primjer, često zamjenicom upućuju na lik koji prethodno nisu imenovali, to jest uveli u priču (Gleason i dr. 1980; Nicolas i dr. 1985; Penn

1987; Cummings 2019) ili rabe zamjenicu čiji broj i/ili rod ne odgovara imenici na koju se zamjenicom upućuje (Andeeta i Marini 2014).

Obilježja leksičke kohezije slabije su istražena od obilježja gramatičke kohezije u diskursu osoba s afazijom. Ipak, dosadašnja istraživanja upućuju na ograničenu uporabu leksičkih kohezivnih sredstava (vidi Wright i dr. 2003; Jaecks i dr. 2012). Osim što osobe s afazijom rabe leksička kohezivna sredstva rjeđe od osoba urednoga jezičnog statusa (Jaecks i dr. 2012), one to čine i na manje fleksibilan način (Zhang i dr. 2020). Primjerice, osobe s afazijom češće se oslanjaju na ponavljanja, a zbog teškoća prizivanja riječi nerijetko ne imenuju lik izravno, već rabeći neutralne deiktičke riječi poput *ovo/ovaj* ili *to/taj* (Gleason i dr. 1980). Osim toga, osobe s afazijom naglo prekidaju iskaz u stilu aposiopeze (Andeeta i Marini 2014) ili jednostavno pogrešno rabe kohezivna sredstva. Primjerice, češće rabe sastavne veznike, a osobito se često u njihovu diskursu pojavljuje veznik *i* (Zhang i dr. 2020), poznatiji i kao veznik najširega značenja (vidi Halliday i Hasan 1976; Košutar i Hržica 2021). Sheratt i Bryan (2012) pretpostavljaju da učestala upotreba tih veznih sredstava proizlazi iz teškoća uporabi veznih sredstava prikladnih za uspostavljanje željenoga značenjskog odnosa između dvaju iskaza. Sve to umanjuje povezanost elemenata u diskursu osoba s afazijom i narušava kohezivnu harmoniju (Bottenberg i dr. 1985). Zbog svega navedenog dolazi do teškoća u prijenosu poruke. Primjerice, kada je upućivanje neprecizno, potpuno razumijevanje diskursa ovisi o sposobnosti slušatelja da odredi na koga se zamjenicom upućuje.

S druge strane, dio istraživanja pokazuje da unatoč smanjenoj produktivnosti, jednostavnijoj rečeničnoj strukturi i teškoćama u imenovanju likova osobe s afazijom pripovijedaju priče koje sadrže sve pravilno poredane elemente na makrostrukturnoj razini te pravilno upotrebljavaju kohezivna sredstva (vidi Ulatowska, North i Macaluso-Haynes 1981; Ulatowska i dr. 1983; Nicolas i dr. 1985; Glosser i Deser 1990; Ulatowska i dr. 1990). Nadalje, manji se broj istraživanja diskursa osoba s afazijom bavio analizom kohezivnih sredstava po vrstama. Osim što je takvih istraživanja malo, njihovi su rezultati proturječni. Primjerice, Lock i Armstrong (1997) zaključuju da osobe s afazijom rabe sve vrste kohezivnih sredstava, ali u nejednakom omjeru u odnosu na osobe urednoga jezičnog statusa. Naime, osobe s afazijom najčešće se služe ponavljanjima, kolokacijama, konektorima i veznicima, dok upućivanje obično izostaje. Osobe urednoga je-

zičnog statusa proizvode dvostruko više kolokacija te uspješno upućuju na ranije rečeno. Istraživači predlažu da je takav obrazac upućivanja zapravo kompenzacijska strategija kojom se osobe s afazijom služe u postizanju tečnosti diskursa i komunikacijske učinkovitosti usprkos svojim jezičnim teškoćama. Međutim, neka istraživanja pokazuju drugačije trendove. Primjerice, Behrns i Ahlsén (2012) tvrde da su vrste kohezivnih sredstava koje osobe s afazijom upotrebljavaju pri oblikovanju diskursa slične onima koje rabe osobe urednoga jezičnog statusa. No oba se smjera istraživanja slažu da su razlike u koheziji diskursa osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa više kvantitativne nego kvalitativne (Lock i Armstrong 1997; Zhang i dr. 2020).

2. Cilj i hipoteze

Malo je istraživanja posvećeno istraživanju kohezije u diskursu osoba s afazijom, pogotovo za manje svjetske jezike. Ovo je istraživanje usmjereno na proučavanje kohezije u pripovjednom diskursu osoba s afazijom u hrvatskom jeziku. Cilj je utvrditi razlike u uporabi kohezije u diskursu osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa. U skladu s ciljem oblikovano je nekoliko istraživačkih pitanja i hipoteza:

1. Razlikuje li se pripovjedni diskurs osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa u zastupljenosti upotrijebljenih kohezivnih sredstava?

H1: U pripovjednom diskursu osoba s afazijom prosječan broj kohezivnih sredstava po komunikacijskoj jedinici bit će manji nego u pripovjednom diskursu osoba urednoga jezičnog statusa.

2. Razlikuje li se pripovjedni diskurs osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa u zastupljenosti različitih vrsta upotrijebljenih kohezivnih sredstava?

H2: Osobe s afazijom rabi će sve vrste kohezivnih sredstava i u jednakom udjelu kao osobe urednoga jezičnog statusa.

3. Razlikuje li se pripovjedni diskurs osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa u zastupljenosti pogrešaka koje čine pri upotrebi kohezivnih sredstava?

H3: Pri upotrebi kohezivnih sredstava u pripovjednom diskursu osoba s afazijom udio pogrešaka bit će veći nego pri upotrebi kohezivnih sredstava u pripovjednom diskursu osoba urednoga jezičnog statusa.

4. Proizvode li osobe s afazijom u pripovjednom diskursu pogreške pri upotrebi kohezivnih sredstava kakve ne nalazimo u pripovjednom diskursu osoba urednoga jezičnog statusa?

H4: Pri upotrebi kohezivnih sredstava u pripovjednom diskursu osoba s afazijom pojaviti će se pogreške kakve ne nalazimo pri upotrebi kohezivnih sredstava u pripovjednom diskursu osoba urednoga jezičnog statusa, odnosno u diskursu osoba s afazijom pojaviti će se specifične pogreške u upućivanju i imenovanju.

2. Metodologija istraživanja

2.1. Sudionici

Uzorak za ovo istraživanje uključio je ukupno 34 sudionika, od kojih je 17 osoba s afazijom i 17 osoba urednoga jezičnog statusa. Sudionici s afazijom i sudionici urednoga jezičnog statusa bili su izjednačeni prema dobi (+/- 3 godine) i spolu. Podatci o broju, kronološkoj dobi i spolu sudionika nalaze se u Tablici 1. Pripovjedni uzorci osoba s afazijom preuzeti su iz *Hrvatskoga diskursnog korpusa govornika s afazijom* (Kuvač Kraljević, Hržica i Lice 2017) koji čini dio baze *AphasiaBank*, jedne od baza uključenih u bazu svjetskih jezika *TalkBank* (MacWhinney i dr. 2011). Korpus uključuje jezične uzorke osoba s afazijom koje su u trenutku snimanja bile u terapijskom postupku. Iz neobjavljenog dijela istog korpusa preuzeti su i pripovjedni uzorci osoba urednoga jezičnog statusa koji su prikupljeni na jednak način kao uzorci osoba s afazijom. S obzirom na to da je kontrolni dio korpusa tek u izradi i sadrži 17 sudionika, to je odredilo i koji će jezični uzorci biti izabrani u ciljnoj skupini. Od 20 osoba s afazijom za ovaj ih je rad odabrano 17. Njihove su podatke prikupili studenti koji su prošli posebnu edukaciju kako bi mogli na prikladan način provesti protokol.

Svi su sudionici istraživanja potpisali obaviješteni pristanak te su ispunili demografski upitnik. Također su usmeno i pismeno potvrdili uredan neurološki i kognitivni status (bez znakova demencije), sluh (potpomognut ili nepotpomo-

gnut) i vid (potpomognut ili nepotpomognut), očuvane na razini dovoljnoj za funkcionalno sudjelovanje u kliničkom testiranju, tečnost u hrvatskom jeziku i odsutnost znakova kliničke depresije.

Tablica 1. Demografski podatci o sudionicima

skupina	n	kronološka dob (u godinama)			spol	
		raspon	M	SD	m	ž
AF	17	48 – 79	63,8	10,17	11	6
UR	17	49 – 80	63,9	10,67	11	6

LEGENDA: UR = sudionici urednoga jezičnog statusa; AF = sudionici s afazijom, n = broj sudionika; M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija; m = muškarci, ž = žene

2.2. Materijal

Za ispitivanje je upotrijebljen protokol baze *AphasiaBank* (MacWhinney i dr. 2011) preveden i prilagođen za hrvatski jezik (Kuvač Kraljević, Hržica i Lice 2017). Protokol se sastoji od četiriju vrsta zadataka kojima se potiče diskursna proizvodnja. Ispituje se usmeno, a zadatci su pripovijedanje osobne priče, opisi slika, pripovijedanje fikcionalne priče *Pepeljuga* i proizvodnja proceduralnog diskursa (postupak izrade sendviča sa sirom i salamom ili nekoga drugog jednostavnog i kulturološki bliskog/primjerenog sendviča). Različite vrste zadataka pružaju uvid u govornikove sposobnosti proizvodnje i razumijevanja jezika u različitim svakodnevnim situacijama (Kuvač Kraljević, Hržica i Lice 2017). U ovom se istraživanju analiziraju pripovjedni uzorci nastali na temelju fikcionalne priče *Pepeljuga*. Ova priča često se rabi u istraživanjima osoba s afazijom (vidi Byng 1988; Byng, Nickels i Black 1994; Saffran, Berndt i Schwartz 1989; Bird i Franklin 1996; Farogy-Shah i Thomson 2007; Stark i Viola 2007) i smatra se univerzalnom pričom u zapadnoj kulturi (MacWhinney i dr. 2010).

2.3. Postupak

Ispitivanje je započelo neformalnim, tzv. ulaznim razgovorom o istraživanju tijekom kojega su sudionici mogli postavljati pitanja o protokolu i/li ispitivanju te

potpisivanjem obaviještenog pristanka uz objašnjenje zašto se ispitivanje bilježi u obliku zvučnog zapisa. Prije pričanja priče *Pepeljuga* ispitivač je dao sudioniku uputu u kojoj ga je zamolio da ispriča priču s početkom, sredinom i krajem. Zadatak pripovijedanja priče *Pepeljuga* izvorno uključuje slikovnicu koju sudionik može pogledati prije nego započne priču, ali slikovnica nije upotrijebljena tijekom ispitivanja svih sudionika u kontrolnoj skupini. Svakom je sudioniku tijekom ispitivanja bilo omogućeno dovoljno vremena, to jest onoliko koliko mu je bilo potrebno da proizvede što više odgovora na postavljene zadatke. Kako bi se olakšalo transkripciju i smanjio utjecaj na rezultate, ispitivanje je provedeno u tišini. Sukladno protokolu *Aphasiabanka*, cilj je ispitivačev govor, uključujući verbalna ohrabrivanja i poticaje, svesti na minimum. Kad god je to bilo moguće, ispitivač je rabio isključivo neverbalna ohrabrivanja i potporu (primjerice, kimanje glavom, facijalne ekspresije i kontakt očima) umjesto verbalnih. Ovisno o stanju sudionika ispitivanje se moglo ponoviti u nekoliko pokušaja (Kuvač Kraljević, Hržica i Lice 2017). Svi su snimljeni jezični uzorci u ovom istraživanju transkribirani i kodirani prema pravilima baze *TalkBank* rabeći format za transkripciju CHAT (*Codes for the Human Analysis of Transcripts*) i računalni program za analiziranje zapisa CLAN (*Computerized Language ANALysis*) (MacWhinney 2000). Transkriptori ciljne i kontrolne skupine bili su podučavani transkripciji i kodiranju i svi su transkripti prošli provjeru u programu CHECK te provjeru iskusnog transkriptora. Ukupno je u transkripciji jezičnih uzoraka osoba s afazijom sudjelovalo 15 osoba. U transkripciji jezičnih uzoraka kontrolne skupine sudjelovalo je 10 transkriptora.

Za potrebe ovog istraživanja iz transkripata su izdvojene sve vrste kohezivnih sredstava prema Halliday i Hasan (1976) koje su sudionici proizveli tijekom pripovijedanja. Transkripti su analizirani tako da su označeni oni elementi kohezije koji se odnose na likove u priči. U kategoriji referencijalne kohezije praćene su samo lične zamjenice. Kao polazišna točka u određivanju konjunktivne kohezije poslužio je popis konektora dostupan u radu Košutar i Hržica (2019). Analizirane su i sve vrste leksičkih kohezivnih sredstava (ponavljanja, sinonimi, antonimi, hiponimi, hiperonimi, leksičke kolokacije). Uporaba kohezivnih sredstava vrednovana je prema kriteriju jedan „par kohezivno povezanih leksema” (Halliday i Hasan 1976: 3), jedan bod. To znači da je pri analizi referencijalne ili leksičke kohezije, nakon inicijalnog uvođenja lika u priču, svakomu sljedećem leksemu u diskursu rabljenom za ponovo uvođenje i/ili održavanje lika dodijeljen jedan

bod. Sve su kohezivne veze promatrane na nadrećenićnoj razini i na razini surećenica kada se radilo o složenim rećenicama (vidi Halliday i Hasan 1976; Halliday 1989). Primjeri vrsta kohezivnih sredstava prema Halliday i Hasan (1976) nalaze se u tablici u Prilogu 2.

Svakoje je pogrešno oblikovanoje kohezivnoje veze (primjerice, uporaba pogrešne zamjenice) također dodijeljen bod. Ta se istraživaćka odluka temelji na ćinjenici da unatoć pogreškama toga tipa jezićne jedinice u ulozi kohezivnih sredstava i dalje omogućuju da prića funkcionira kao znaćenjska ćjelina (vidi Pavlou 1994). Naime, ako je prilikom pogrešnog upućivanja ćitatelju/slušatelju poznato na koji lik sudionik upućuje, svrha upućivanja je ispunjena i tekst je (relativno) kohezivan. To znaći da je sudionik sposoban upotrijebiti kohezivno sredstvo s ciljem povezivanja diskursa, ali ga u nedostatku ostalih gramatićkih sposobnosti pogrešno izražava. Svako oduzimanje boda za takve pogreške negiralo bi proizvodnju kohezije uopće i tako dovelo u pitanje valjanost rezultata. Kako bi se pak dobio uvid u to koliko osobe s afazijom i osobe urednoga jezićnog statusa griješee pri uporabi kohezivnih sredstava, izraćunata je dodatna mjera *pogreške kohezije*. Ona ukljućuje omjer pogrešnih i uopće svih upotrijebljenih kohezivnih sredstava. Dodatna objašćenja i primjeri pogrešaka nalaze se u tablici u Prilogu 3.

Zbog prirode govorenog jezika izdvajanje kohezivnih sredstava i dodjeljivanje bodova nije bilo uvijek jednoznaćno. Dodatna objašćenja ponućena su u tablicama u Prilogu 1 i Prilogu 2. Zbrajanjem svih bodova u jednom transkriptu dobiven je rezultat za ukupni broj kohezivnih sredstava koji je potom podijeljen s ukupnim brojem komunikacijskih jedinica (po uzoru na Zhang i dr. 2020). Na taj je naćin dobivena proporcija kohezivnih sredstava, odnosno mjera kohezije. Broj komunikacijskih jedinica izraćunat je naredbom MLU (MLU -t%mor -t*INV) u programu CLAN. Konaćni je rezultat zaokružen na dvije decimale.

Analizirane su varijable *prosjećan broj kohezivnih sredstava po komunikacijskoje jedinici, udio pogrešaka u ukupnom broju kohezivnih sredstava te udio vrsta kohezivnih sredstava u ukupnom broju kohezivnih sredstava*. Prije no što se pristupilo obradi podataka, Shapiro-Wilkovim je testom provjerena normalnost distribucije rezultata na svakoej varijabli. Rezultati na varijablama koji su odstupali od normalne distribucije obraćeni su neparametrijskim Mann-Whitneyjevim *U*-testom, dok su rezultati koji nisu odstupali od normalne distribucije

obrađeni *t*-testom za nezavisne uzorke. Statistička obrada podataka učinjena je u programu *IBM SPSS Statistics* (inačica 26).

3. Rezultati

3.1. Razlike u prosječnom broju kohezivnih sredstava po komunikacijskoj jedinici

S obzirom na to da se distribucija rezultata na varijabli *prosječan broj kohezivnih sredstava po komunikacijskoj jedinici* pokazala normalnom ($p > 0,05$), za testiranje razlika između skupina proveden je *t*-test za nezavisne uzorke. Rezultati deskriptivne statistike pokazali su da su priče osoba urednoga jezičnog statusa kohezivnije nego priče osoba s afazijom ($M_{UR} = 2,18$; $M_{AF} = 1,28$; $Max_{UR} = 3,06$; $Max_{AF} = 2,3$). Pronađena je značajna razlika u prosječnom broju kohezivnih sredstava po komunikacijskoj jedinici između osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa ($t = -4,781$; $df = 32$; $p < 0,01$; $d_{Cohen} = 1,62$). Podatci deskriptivne statistike nalaze se u Tablici 2.

Tablica 2. Prosječan broj kohezivnih sredstava po komunikacijskoj jedinici

skupina	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max
UR	17	2,18	0,53	1	3,06
AF	17	1,28	0,58	0,16	2,3

LEGENDA: UR = sudionici urednoga jezičnog statusa; AF = sudionici s afazijom, *n* = broj sudionika; *M* = aritmetička sredina; *SD* = standardna devijacija; Min = vrijednost najmanjeg rezultata, Max = vrijednost najvećeg rezultata

3.2. Razlike u udjelu vrsta kohezivnih sredstava u ukupnom broju kohezivnih sredstava

3.2.1. Leksička kohezivna sredstva

Rezultati na varijabli *udio leksičkih kohezivnih sredstava* dobiveni su kao omjer ukupnog broja leksičkih kohezivnih sredstava i svih vrsta kohezivnih sredstava

upotrijebljenih tijekom pripovijedanja. Distribucija rezultata na varijabli *udio leksičkih kohezivnih sredstava* značajno je odstupala od normalne ($p < 0,01$). Stoga je razlika između skupina testirana neparametrijskim Mann-Whitneyjevim U -testom. Utvrđeno je da ne postoji značajna razlika u udjelu leksičkih kohezivnih sredstava u ukupnom broju proizvedenih kohezivnih sredstava između dviju skupina ($Z = -1,226$; $p > 0,05$). Dakle, udio leksičkih kohezivnih sredstava u ukupnom broju kohezivnih sredstava upotrijebljenih u pripovijedanju približno je jednak u obje skupine. Rezultati deskriptivne statistike nalaze se u Tablici 3.

Tablica 3. Udio leksičkih kohezivnih sredstava u ukupnom broju kohezivnih sredstava

skupina	n	C	Q	Min	Max
UR	17	0,14	0,1	0,02	0,25
AF	17	0,08	0,17	0,02	0,58

LEGENDA: UR = sudionici urednoga jezičnog statusa; AF = sudionici s afazijom; n = broj sudionika; C = medijan; Q = poluinterkvartilno raspršenje; Min = vrijednost najmanjeg rezultata, Max = vrijednost najvećeg rezultata

3.2.2. Gramatička kohezivna sredstva

Rezultati na varijabli *udio gramatičkih kohezivnih sredstava* dobiveni su kao omjer ukupnog broja gramatičkih kohezivnih sredstava i svih vrsta kohezivnih sredstava upotrijebljenih tijekom pripovijedanja. S obzirom na to da se distribucija rezultata na varijabli *udio gramatičkih kohezivnih sredstava* pokazala normalnom ($p > 0,05$), za testiranje razlika proveden je t -test za nezavisne uzorke. T -testom je utvrđeno da ne postoji značajna razlika u udjelu gramatičkih kohezivnih sredstava u ukupnom broju proizvedenih kohezivnih sredstava između dviju skupina ($t = 0,83$; $df = 32$; $p > 0,05$). Rezultati deskriptivne statistike prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4. Udio gramatičkih kohezivnih sredstava u ukupnom broju kohezivnih sredstava

skupina	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max
UR	17	0,46	0,63	0,38	0,62
AF	17	0,47	0,98	0,28	0,63

LEGENDA: UR = sudionici urednoga jezičnog statusa; AF = sudionici s afazijom, *n* = broj sudionika; *M* = aritmetička sredina; *SD* = standardna devijacija; Min = vrijednost najmanjeg rezultata, Max = vrijednost najvećeg rezultata

3.2.3. Konjunktivna kohezija

Rezultati na varijabli *udio konjunktivnih kohezivnih sredstava* dobiveni su kao omjer ukupnog broja konjunktivnih kohezivnih sredstava i svih vrsta kohezivnih sredstava upotrijebljenih tijekom pripovijedanja. Budući da je distribucija rezultata na varijabli *udio konjunktivnih kohezivnih sredstava* značajno odstupala od normalne ($p < 0,05$), razlika između skupina testirana je neparametrijskim Mann-Whitneyjevim *U*-testom. Utvrđeno je da ne postoji razlika u udjelu konjunktivnih kohezivnih sredstava u ukupnom broju proizvedenih kohezivnih sredstava između dviju skupina ($Z = -1,207$, $p > 0,05$). Rezultati deskriptivne statistike dostupni su u Tablici 5.

Tablica 5. Udio konjunktivnih kohezivnih sredstava u ukupnom broju kohezivnih sredstava

skupina	<i>n</i>	<i>C</i>	<i>Q</i>	Min	Max
UR	17	0,42	0,1	0,24	0,5
AF	17	0,44	0,09	0,05	0,57

LEGENDA: UR = sudionici urednoga jezičnog statusa; AF = sudionici s afazijom; *n* = broj sudionika; *C* = medijan; *Q* = poluinterkvartilno raspršenje; Min = vrijednost najmanjeg rezultata, Max = vrijednost najvećeg rezultata

3.3. Razlike u udjelu pogrešaka u ukupnom broju kohezivnih sredstava

Kako je distribucija rezultata na varijabli *udio pogrešaka u ukupnom broju kohezivnih sredstava* značajno odstupala od normalne ($p < 0,01$), razlika u udjelu

pogrešaka između skupina testirana je neparametrijskim Mann-Whitneyjevim *U*-testom. Rezultati deskriptivne statistike pokazali su da osobe s afazijom češće griješe od osoba urednoga jezičnog statusa ($C_{AF} = 28\%$; $C_{UR} = 0,4\%$; $Max_{AF} = 52\%$; $Max_{UR} = 24\%$). Mann-Whitneyjevim *U*-testom utvrđena je značajna razlika u udjelu pogrešaka između skupina ($Z = -3,850$; $p < 0,01$; $d_{Cohen} = 3,63$). Podatci deskriptivne statistike nalaze se u Tablici 6.

Tablica 6. Udio pogrešaka u ukupnom broju upotrijebljenih kohezivnih sredstava

skupina	<i>n</i>	<i>C</i>	<i>Q</i>	Min	Max
UR	17	0,4	0,8	0	24
AF	17	28	28	0	52

LEGENDA: UR = sudionici urednoga jezičnog statusa; AF = sudionici s afazijom; *n* = broj sudionika; *C* = medijan; *Q* = poluinterkvartilno raspršenje; Min = vrijednost najmanjeg rezultata, Max = vrijednost najvećeg rezultata

3.4. Vrste pogrešaka u diskursu osoba urednoga jezičnog statusa i osoba s afazijom

Rezultati su pokazali da obje skupine sudionika griješe pri uporabi kohezivnih sredstava, ali je raspon pogrešaka znatno uži u diskursu osoba urednoga jezičnog statusa. Naime, u njihovu je diskursu pronađena jedna kategorija pogreške (nejasno upućivanje), dok se u diskursu osoba s afazijom osim te kategorije pojavljuju još četiri kategorije pogrešaka (uporaba zamjenice za lik koji nije prethodno imenovan, pogrešno imenovanje likova, pogrešno upućivanje i nesustavno imenovanje likova). Opis i primjeri različitih vrsta pogrešaka dostupni su u Prilogu 3.

4. Rasprava

Diskurs osoba s afazijom među ključnim je temama u afaziološkim istraživanjima jer pokazuje na koji se način osobe s afazijom nose sa složenošću oblikovanja viših jezičnih razina. Pri oblikovanju diskursa kohezija ima ključnu ulogu

gu. Rezultati ranijih istraživanja pokazali su da postoji razlika između osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa u uspostavljanju kohezivnih veza prilikom pripovijedanja. I u ovom se istraživanju pokazalo da osobe s afazijom proizvode značajno manje kohezivnih sredstava po komunikacijskoj jedinici od osoba urednoga jezičnog statusa. Dobiveni rezultati potvrđuju prvu hipotezu i u skladu su s dosadašnjim istraživanjima diskursa osoba s afazijom (primjerice, Bottenberg, Lemme i Hedberg 1985; Glosser i Deser 1990; Lock i Armstrong 1997; Jaecks i dr. 2012; Zhang i dr. 2020). Poteškoće koje osobe s afazijom imaju pri uporabi kohezivnih sredstava objašnjavane su u tim istraživanjima teškoćama u povezivanju iskaza ispravnom uporabom leksičkih i gramatičkih kohezivnih sredstava, čak i kod blažih stupnjeva afazije (Glosser i Deser 1990; Lock i Armstrong 1997; Ellis i dr. 2005). Dakle, zbog jezičnih deficita osobe s afazijom otežano proizvode kohezivna sredstva i zato ih ne mogu ni pravilno upotrebljavati.

Mali se dio dosadašnjih istraživanja bavio udjelima pojedinih vrsta kohezivnih sredstava u proizvodnji pripovjednog diskursa osoba s afazijom. U ovom istraživanju posebno su izračunati udjeli leksičke, gramatičke i konjunktivne kohezije u pripovijedanju osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa. Međutim, nisu pronađene razlike u udjelima pojedinih vrsta kohezivnih sredstava između osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa. Dakle, iako su osobe s afazijom ukupno proizvodile manje kohezivnih sredstava po komunikacijskoj jedinici, u njihovu se diskursu pojavljuju sve tri skupine kohezivnih sredstava (leksička, gramatička i konjunktivna), i to u udjelima koji se ne razlikuju od udjela osoba urednoga jezičnog statusa. Dosadašnja istraživanja pokazala su dvojake rezultate što se tiče udjela vrsta kohezivnih sredstava. U dijelu istraživanja pronađeni su udjeli pojedinih vrsta kohezivnih sredstava u diskursu osoba s afazijom i osoba urednoga jezičnog statusa (Behrns i Ahlsén 2012), dok druga istraživanja pokazuju kako između njih ipak postoje razlike (Lock i Armstrong 1977). Rezultati ovog istraživanja u skladu su s tvrdnjama Behrns i Ahlsén (2012).

Kvantitativne razlike u uspostavljanju kohezivnih veza oslikavaju samo dio poteškoća osoba s afazijom. Dosadašnja su se istraživanja bavila i pitanjima koliko i na koji način osobe s afazijom griješe u uporabi kohezivnih sredstava. Lock i Armstrong (1997) te Zhang i dr. (2020) pokazuju da osobe s afazijom upotrebljavaju manje kohezivnih sredstava u odnosu na osobe urednoga jezičnog

razvoja te pri tome više griješe. To je potvrđeno i rezultatima ovog istraživanja. Prosječan postotak pogrešaka osoba s afazijom nešto je manji od 30 %, dok je kod osoba urednoga jezičnog statusa manji od 1 %. Tako visok postotak doprinosi teškoćama u razumijevanju diskursa osoba s afazijom. Štoviše, u ovom se istraživanju pokazalo ne samo da osobe s afazijom češće griješe od osoba urednoga jezičnog statusa nego je i priroda tih pogrešaka drugačija. Za razliku od osoba urednoga jezičnog statusa osobe s afazijom često zamjenicom upućuju na lik koji prethodno nisu imenovali, to jest uveli u priču. Ponekad upotrebljavaju i zamjenicu pogrešnog roda ili broja. Osim toga, pogrešno imenuju likove (*Maja* ili (*teta*) *Snjeguljica* umjesto *Pepeljuga*) ili je imenovanje nesustavno (na primjer, *muž*, *mali* i *gospodin* za lik princa). Slične pogreške navode se i u ranijim istraživanjima (primjerice, Ellis i dr. 2005). Sve su to vrste pogrešaka koje govornici urednoga jezičnog statusa ne čine.

Ranija istraživanja navode različite uzroke narušenosti kohezije osoba s afazijom. Ellis i dr. (2005) ističu ulogu leksičkog priziva. Moguće je da su teškoće u održavanju kohezije u diskursu osoba s afazijom posljedica neprikladnih leksičkih supstitucija koje narušavaju jasnoću upućivanja. To ukazuje na snažnu povezanost leksičkih pogrešaka poput verbalnih parafazija te pogrešaka u oblikovanju i upotrebi kohezivnih sredstava (vidi Bottenberg, Lemme i Hedberg 1985; Glosser i Deser 1990; Christiansen 1995; Barker, Young i Robinson 2017; Zhang i dr. 2020). Drugu vrstu objašnjenja nudi Christiansen (1995), prema kojoj je narušena kohezija u diskursu osoba s afazijom posljedica kompenzacijskih strategija razvijenih radi prevladavanja leksičkih teškoća i pogrešaka. Dakle, zbog teškoća u prizivanju riječi osobe s afazijom pojedine riječi i/ili iskaze preskaču. Ipak, ostaje sporno jesu li takve i slične pogreške posljedica leksičkih (Stark i Viola 2007), gramatičkih ili pragmatičkih teškoća, pogotovo s obzirom na ograničen broj istraživanja leksičke kohezije u diskursu osoba s afazijom (Zhang i dr. 2020). K tomu, u analizi diskursa osoba s afazijom teško je odrediti je li ponavljanje jednostavno uobičajena kohezivna veza ili je strategija prevladavanja teškoća obrade diskursa (Kolk i Heeschen 1990).

Naposljetku, pri interpretaciji rezultata treba imati na umu i neka metodološka ograničenja ovog istraživanja. Uzorak sudionika vrlo je malen i za vjerodostojnije bi rezultate svakako trebalo uključiti veći broj sudionika. No valja spomenuti da je s obzirom na veličinu uzorka ovo istraživanje usporedivo s drugim istraži-

vanjima osoba s afazijom koja uključuju manji broj sudionika (Lock i Armstrong 1997; Behrns i Ahlsén 2012; Zhang i dr. 2020). Naime, zbog narušenih jezičnih sposobnosti osoba s afazijom otežano je prikupiti produktivne jezične uzorke koji bi bili dostatni za provođenje dubinskih jezičnih analiza (Kuvač Kraljević, Matić i Lice 2019), a nameće se i problem otežanog prikupljanja obaviještenog pristanka jer osobe s afazijom imaju teškoća u razumijevanju i samostalnom donošenju odluka (Šarić i Lice 2018). Stoga su i recentnija istraživanja često temeljena ili na manjem broju sudionika ili na analizi slučaja. Dodatno je potrebno naglasiti da je unatoč malenu broju sudionika u ovom istraživanju dobivena statistički značajna razlika te da tu razliku potvrđuje velika veličina učinka. Nadalje, osobe s afazijom i osobe urednoga jezičnog statusa izjednačene su po dobi i spolu, ali ne i po drugim obilježjima (socioekonomski status, obrazovanje) koja su mogla utjecati na rezultate. Različiti sudionici s afazijom tretirani su kao homogena skupina, neovisno o vrstama i stupnju težine afazije, što je moglo na nepoznat način utjecati na grupne rezultate osoba s afazijom u ovom istraživanju. Nadalje, transkripte rabljene u kontrolnoj skupini u ovom je istraživanju prikupljao veći broj ispitivača i transkribirali su ih različiti autori. Iako su transkripte pregledali i autori rada, ovaj postupak ipak ograničava istraživačku kontrolu. Za vrijeme pripovijedanja priče *Pepeljuga* sudionicima s afazijom bila je dostupna slikovnica, dok većini sudionika urednoga jezičnog statusa nije, što je utjecalo na ujednačenost ispitnog protokola. To je važna informacija jer osobe s afazijom postižu bolje rezultate s dostupnim slikovnim prikazom (Capilouto, Wright i Wagovich 2005; Fergatiotis i Wright 2011; Wright i Capilouto 2012; Stark 2019). Međutim, to što osobe urednoga jezičnog statusa većinom nisu pripovijedale uz slikovnicu prije je moglo smanjiti razlike između skupina nego ih povećati, a i unatoč spomenutom ograničenju utvrđeno je da se osobe s afazijom razlikuju u proizvodnji kohezivnih sredstava od osoba urednoga jezičnog statusa. Osim toga, pitanja i poticaji ispitivača ipak su češće upućivani pri elicitanju diskursa osoba s afazijom nego osoba urednoga jezičnog statusa, sukladno razlikama u razini podrške potrebne za izvršavanje jezičnih zadataka (Silva i Cain 2017). U obzir treba također uzeti da se u ovom istraživanju promatrao samo pripovjedni diskurs. Ellis i dr. (2005) upozoravaju da je pri analizi kohezivnih sredstava važno voditi računa o vrsti diskursa i postavljenom zadatku. Na primjer, u njihovu su istraživanju sudionici opisivali vlastite dnevne rutine koje uključuju bližnje osobe i tako otvaraju mnogo prilika za upućivanje. Također, vjerojatnije je da će

takav zadatak dovesti do upotrebe većeg broja vremenskih veznika i konektora nego uzročnih ili suprotnih.

Usprkos svemu navedenom, ovo istraživanje pokazuje na koji su način narušene kohezivne veze osoba s afazijom u pripovijedanju. Utvrđeno je da unatoč odstupanjima u odnosu na osobe urednoga jezičnog statusa osobe s afazijom ipak upotrebljavaju kohezivna sredstva, iako u manjoj mjeri. Dobiveni rezultati potvrđuju tvrdnju Ulatowske i dr. (1983) da teškoće na pojedinim jezičnim sastavnicama mogu smanjiti koheziju diskursa, ali je ne narušavaju u potpunosti. Razumijevanje kohezije u diskursu osoba s afazijom još uvijek je nedovoljno istraženo (Marangolo i dr. 2014, Zhang i dr. 2020), a u novijim se istraživanjima ističe i uloga vrste afazije. Zhang i dr. (2020) uočavaju razlike u koheziji osoba s fluentnom i ne fluentnom afazijom, pri čemu prvi pokazuju teškoće s leksičkom kohezijom, a drugi s gramatičkom kohezijom. Buduća bi istraživanja u hrvatskoj me svakako trebala uzeti u obzir i te spoznaje.

5. Zaključak

Ovo se istraživanje dotaklo narušenosti kohezije u pripovjednom diskursu osoba s afazijom, doprinoseći tako rasvjetljavanju njihovih jezičnih teškoća. Odgovarajući na međunarodno relevantna istraživačka pitanja kroz proučavanje hrvatskog jezika, ono pridonosi slabo zastupljenim istraživanjima diskursa osoba s afazijom u Hrvatskoj. Pokazalo se i kako se javno dostupan *Hrvatski diskursni korpus govornika s afazijom* može primijeniti u istraživanju. Buduća bi istraživanja koja se koriste prikupljenim, obrađenim i dostupnim materijalima omogućila i više spoznaja o jeziku osoba s afazijom te ovaj rad može pružiti primjer za daljnja znanstvena proučavanja te populacije.

Osim znanstvene važnosti poznavanja narušenih jezičnih stanja ovo istraživanje doprinosi i kliničkom radu s osobama s afazijom. Kohezivnost diskursa, prateći ovdje predložene načine analize, mogla bi pronaći primjenu u jezičnoj procjeni, ali i u pristupu terapiji osoba s afazijom. Naime, prekidi u održavanju kohezije općenito narušavaju održavanje komunikacije (Van Leer i Turkstra 1999) te bi spoznaje dobivene diskursnom analizom logopedima mogle poslužiti u procjeni narušenih i očuvanih jezičnih sposobnosti.

Zahvale

Ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom Višerazinski pristup govornom diskursu u jezičnom razvoju (UIP-2017-05-6603). Rad doktorandice Sare Košutar financiran/sufinanciran je iz „Projekta razvoja karijera mladih istraživača – izobrazba novih doktora znanosti” Hrvatske zaklade za znanost koji je financirala Europska unija iz Europskoga socijalnog fonda. Mišljenja, nalazi i zaključci ili preporuke navedene u ovom materijalu isključiva su odgovornost autora i ne odražavaju nužno stajališta Hrvatske zaklade za znanost i Europske komisije. Zahvaljujemo studentima logopedije koji su sudjelovali u prikupljanju i transkripciji jezičnih uzoraka kontrolne skupine.

Prilozi

Prilog 1. Primjeri i objašnjenja bodovanja ukupnoga broja proizvedenih kohezivnih sredstava

Opći primjeri bodovanja*		
Primjer	Dodijeljeni bodovi	Objašnjenje/Komentar
<i>I i i ona si je ra-razmišljala da ne bu mogla ići. A a a mama je o -o -ove svoje ć- ć -ćeri ovoga sredila. I i i onda joj je do-došla vila joj je po prij p-pomoći došla.</i>	1	Kada je sudionik ponovio i/ili preoblikovao dio rečenice, uporaba leksema za održavanje kohezije diskursa boduje se samo jednom. To znači da ponavljanjem istog konektora u jednoj (su)rečenici sudionik ne dobiva veći broj bodova.
maćeha = <i>maćesa</i> , bakica = <i>dacica</i> , Pepeljuga = <i>peljuga</i> ; <i>pepeljugala</i>	1	Bod je dodijeljen kada sudionik zbog (motoričkih) govornih teškoća ne može pravilno artikulirati riječ ili pri tomu nesustavno griješi, ali slušatelju je jasno o kojem je liku u priči riječ.
U u to je u to se prikazala jedna v-vila dobronamjerna v-vila, koja je hteja da ona obuće s- s-svoju svoju hm hm dijete. <u>Ne ne ne svoje dijete, nego tu devojk<u>u</u>.</u>	1	Kada je sudionik samostalno ispravio vlastitu pogrešku, dodijeljen mu je bod za održavanje kohezije diskursa i pogreška je zanemarena. Ta se pogreška nije zbrajala u varijabli <i>udio pogrešaka u ukupnom broju proizvedenih kohezivnih sredstava</i> .
<i>I još je dobila uhm valjda uhm iz drugog braka ili ne znam otkud uhm malu s uhm curicu. Ali ga ...ju je zapostavljala.</i>		

LEGENDA = *isti su kriteriji bodovanja primijenjeni pri analizi svih kohezivnih sredstava

Prilog 2. Primjeri i objašnjenja kriterija za bodovanje različitih vrsta kohezije (prema Halliday i Hasan 1976)

LEKSIČKA KOHEZIVNA SREDSTVA		
primjer	dodijeljeni bodovi	objašnjenje/komentar
<i>Međutim <u>princ nije ili kraljević nije ju mogao zaboraviti.</u></i>	0	Ako je sudionik više puta u (su) rečenici spomenuo isti lik, dodijeljen je samo jedan bod jer takva uporaba sinonimnih leksema nema kohezivnu ulogu.
<i>I onda je došo <u>princ</u>. Međutim, onda je taj k njen kraljević po rekao da oće vidjeti i njenu nju.</i>	1	Sudioniku je dodijeljen bod za upotrebu sinonima.
<i>Ali je došla princeza princeza.</i> (I: Vila.) <u>Vila.</u>	0	Dodijeljeno je nula bodova ako je ispitivač prvi imenovao lika, a sudionik ga je samo ponovio, bez nastavljanja iskaza. Dakle, taj i slični slučajevi nisu tretirani kao ponavljanje u svrhu uspostavljanja leksičke kohezije diskursa.
<i>Pepeljuginu majka je umrla. I njen <u>otac</u> se u skoro vrijeme oženio za ženu koja je imala svoje dvije kćeri.</i> <i>Kad je ta žena došla, ona je postala gospodarica imanja. I Pepeljugu je koristila kao kućnu pomoćnicu za sve poslove jer je njen otac skroz bio negdje na putu poslom.</i>	1	Sudioniku je dodijeljen bod za ponavljanje leksema.
GRAMATIČKA KOHEZIVNA SREDSTVA		
<i>I njegova <u>supruga</u> donila je svoje dvije kćeri. Ali malo zatim umro je i tata. Maćeha je ostala sa svoje dvije kćeri i sa Pepeljgom koju je zlostavljala na svakom koraku samo da radi.</i>	1	Bod je dodijeljen za supstituciju leksema <i>supruga</i> leksemom <i>maćeha</i> .
<i>I ona je u biti [///] svela se na kućnu pomoćnicu. <u>Prljava</u>.</i>	1	Bod je dodijeljen za upotrebu elipse.

<i>I Pepeljuga je čula za to. <u>Veselila se</u> tome da će i <u>ona</u> ić.</i>	1	Za svaki od podcrtanih dijelova teksta dodijeljen je jedan bod. Prvi put sudionik upućuje na lik <i>Pepeljuge</i> odsutnošću lične zamjenice, a drugi put prisutnošću.
	1	
KONJUNKTIVNA KOHEZIVNA SREDSTVA		
primjer	dodijeljeni bodovi	objašnjenje/komentar
A ovaj <u>pa</u> se kao sve u snježini u snježini bio volje.	0	<i>Pa</i> se ne boduje jer se ne nalazi na početku (su)rečenice, to jest nema ulogu konektora.
Pepeljugu je koristila kao kućnu pomoćnicu za sve poslove jer je njen otac skroz bio negdje na putu poslom <u>pa</u> to nije znao.	1	<i>Pa</i> je u ovom primjeru konektor i ima kohezivnu ulogu u diskursu.
(I: <i>I onda?</i>) <i>I onda su oni živjeli da bidnu.</i>	0	Nula bodova dodijeljeno je kada sudionik ponavlja kohezivno sredstvo (u ovom slučaju <i>i onda</i>) za ispitivačem. No kada sudionik samostalno upotrijebi konektor, dodijeljen je jedan bod, bez obzira na prethodno postavljeno pitanje ispitivača.
(I: <i>I šta je bilo dalje?</i>) <i><u>I onda</u> je došla dobra viza liza.</i>	1	

LEGENDA: I = ispitivač

Prilog 3. Vrste pogrešaka

primjer	objašnjenje
NEJASNO UPUĆIVANJE	
<i>Cipela je ovaj ovaj tu ovaj cipela ovaj <u>plesali su</u> skupa tako. Ja ovaj <u>plesali su</u> skupa.</i>	Nije odmah jasno tko je plesao zajedno jer sudionik Pepeljugu imenuje s <i>cipela</i> , a na princa upućuje s <i>ovaj tu</i> .
<i>A sve ono što je otac donosio s puta njoj, a su pokupile pokupile bi te dvije a: njene, takozvane polusestre. Majka je to podržavala. I <u>ona</u> je u biti svela se na kućnu pomoćnicu.</i>	Nije posve jasno na koji od prethodno navedenih likova se upućuje zamjenicom i potrebno je o tome zaključivati iz konteksta priče.
<i>Od te mame je je njena ćerka. Tak joj dođe. Al nije. I nisu bili dobri prema <u>njoj</u>.</i>	Nije posve jasno na koji se od prethodno navedenih likova upućuje zamjenicom i potrebno je o tome zaključivati iz konteksta priče.
POGREŠKE PRI UPUĆIVANJU	
<i>Ali bježaći od njegove kuće <u>ostavili su</u>.</i>	Zbog pogrešnoga glagolskog lica nije jasno da se <i>ostavili su</i> odnosi na lik Pepeljuge koja je ostavila staklenu cipelicu.
<i>Ali to nije lijepo za <u>njeno</u>.</i>	Upotrijebljena je pogrešna vrsta zamjenice (<i>njeno</i> umjesto <i>nju</i>) čime se iskaz isprva čini nedovršen.
<i><u>On</u> njoj govori kako se dotjera. Ne? Kako možeš ić uredno. I tako valjda.</i>	Upotrijebljen je pogrešan rod zamjenice (<i>on</i> umjesto <i>ona</i>). Govornik pokušava reći da vila govori Pepeljugi kako da se dotjera
<i>I ona <u>mu</u> je donela da je voze sa ovi konji.</i>	Upotrijebljen je pogrešan rod zamjenice (<i>on</i> umjesto <i>ona</i>) za lik Pepeljuge kojoj vila donosi darove.
<i>I <u>on</u> se sada <u>vesele</u> kad su oni obadvoje sretni.</i>	Upotrijebljen je pogrešan broj zamjenice pa isprva nije jasno na koji lik/likove zamjenicom upućuje te je potrebno zaključivati iz konteksta.

UPORABA ZAMJENICE ZA LIK KOJI PRETHODNO NIJE IMENOVAN	
<i>Ona je izišla. Baš ne mogu reć njeno ime.</i>	Sudionik upućuje zamjenicom na lik koji prethodno nije uveo u priču te je, bez poznavanja priče i iskustva s njom, teško zaključiti o kojem je liku u priči riječ.
<i>Ona je bila siromašna.</i>	
<i>Sama je. Svi na nju viču. A ona pere pere pere da počisti to ...</i>	
<i>I: Tko je bila pepeljuga?</i> <i>Ne znam. Al moram reć. Ne znam kak se zove.</i> <i>Ne znam kak se ona zove.</i>	
POGREŠNO IMENOVANJE LIKOVA	
<i>Maja umjesto Pepeljuga</i> <i>(teta) Snjeguljica umjesto Pepeljuga</i> <i>šef umjesto kralj</i> <i>doktor umjesto princ</i>	Sudionici pogrešno imenuju likove te se potrebno oslanjati na poznavanje priče ili značenjsku sličnost (na primjer, <i>šef</i> i <i>kralj</i> kao nadležne osobe, <i>Pepeljuga</i> i <i>Snjeguljica</i> kao glavni likovi u drugoj bajci i sl.) kako bi se razumjelo o kojem je liku riječ.
NESUSTAVNO IMENOVANJE LIKOVA	
nazivi <i>muž, mali</i> i <i>gospodin</i> za lik princa nazivi <i>mladenac</i> i <i>prosac</i> za lik princa <i>mala, curica</i> i <i>Pepeljuga</i> za lik Pepeljuge	Sudionik nesustavno imenuje lik te slušatelj mora iz širega konteksta (prema ilustracijama u slikovnici ili oslanjajući se na sadržaj priče) zaključivati o kojem je liku riječ.

Literatura

- AKŞU-KOŞ, AYHAN A.; AKTAN ERCIYES, ASLI. 2018. Narrative Discourse: Developmental Perspectives. *Handbook of Communication Disorders, Theoretical, Empirical, and Applied Linguistic Perspectives*. Ur. Bar-On, Amalia; Dorit, Ravid. De Gruyter Mouton. Boston – Berlin. 329–356.
- ANDRETTA, SARA; CANTAGALLO, ANNA; MARINI, ANDREA. 2012. Narrative discourse in anomic aphasia. *Neuropsychologia* 50/8. 1787–1793. doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2012.04.003.
- ANDRETTA, SARA; MARINI, ANDREA. 2014. The effect of lexical deficits on narrative disturbances in fluent aphasia. *Aphasiology* 29/6. 705–723. doi.org/10.1080/02687038.2014.979394.

- ARMSTRONG, ELIZABETH. 2000. Aphasia discourse analysis: The story so far. *Aphasiology* 14/9. 875–892. doi.org/10.1080/02687030050127685.
- ASHA 2020. = American Speech-Language-Hearing Association. 2020. Aphasia: Overview. American Speech-Language-Hearing Association. <https://www.asha.org/Practice-Portal/Clinical-Topics/aphasia/> (pristupljeno 5. listopada 2020.).
- BARKER, S. MEGAN; YOUNG, BREANNE; ROBINSON, GAIL A. 2017. Cohesive and coherent connected speech deficits in mild stroke. *Brain and Language* 168. 23–36. doi.org/10.1016/j.bandl.2017.01.004.
- BEHRNS, INGRID; AHLSEN, ELISABETH. 2012. *Cohesion in narratives written by participants with aphasia*. Posterska prezentacija. 14th Meeting of the International Clinical Phonetics and Linguistics Association. Cork, Ireland. <https://gup.ub.gu.se/publication/191999> (pristupljeno 5. listopada 2020.).
- BERMAN, RUTH A.; SLOBIN, DAN ISAAC. 1994. *Different ways of relating events in narrative: a crosslinguistic developmental study*. Lawrence Erlbaum. Hillsdale, New Jersey.
- BIRD, HELEN; FRANKLIN, SUE. 1996. Cinderella revisited: A Comparison of Fluent and Non-fluent Aphasic Speech. *Neurolinguistics* 8/3. 187–206. doi.org/10.1016/0911-6044-(96)00006-1.
- BOTTENBERG, DONNA; LEMME, MARGARET; HEDBERG, NATALIE. 1985. Analysis of Oral Narratives of Normal and Aphasic Adults. *Clinical Aphasiology* 15. 271–247.
- BRYANT, LUCY; FERGUSON, ALISON; SPENCER, ELIZABETH. 2016. Linguistic analysis of discourse in aphasia: A review of the literature. *Clinical Linguistics and Phonetics* 30/7. 489–518. doi.org/10.3109/02699206.2016.1145740.
- BYNG, SALLY. 1988. Sentence processing deficits: theory and therapy. *Cognitive Neuropsychology* 5. 629–676. doi.org/10.1080/02643298808253277.
- BYNG, SALLY; NICKELS, LYNDSAY; BLACK, MARIA. 1994. Replicating therapy for mapping deficits in agrammatism: Remapping the deficit? *Aphasiology* 8/4. 315–341. doi.org/10.1080/02687039408248663.
- CAPILOUTO, GILSON; HARRIS WRIGHT, HEATHER; WAGOVICH, STACY A. 2005. CIU and main event analyses of the structured discourse of older and younger adults. *Journal of Communication Disorders* 38/6. 431–444. doi.org/10.1016/j.jcomdis.2005.03.005.
- CHRISTIANSEN, JULIE ANN. 1995. Coherence Violations and Propositional Usage in the Narratives of Fluent Aphasics. *Brain and Language* 51. 291–317. doi.org/10.1006/brln.1995.1062.
- CRAIG, HOLLY K; WASHINGTON, JULY A. 2000. An Assessment Battery for Identifying Language Impairments in African American Children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 43. 366–379. doi.org/10.1044/jslhr.4302.366.

CUMMINGS, LOUISE. 2019. Narrating the Cinderella story in adults with primary progressive aphasia. *Further advances in pragmatics and philosophy: Part 2 theories and applications*. Ur. Capone, Alessandro; Carapezza, Marco; Lo Piparo, Franco. Springer. New York, NY. 301–329. doi.org/10.1007/978-3-030-00973-1_18.

DAMASIO, R. ANTONIO. 1981. Signs of Aphasia: Signs and syndromes. *Acquired Aphasia*. Ur. Sarno, Martha Taylor. Academic Press. New York. 25–40.

DAVIS, ALBYN G. 2014. *Aphasia and Related Cognitive-Communicative Disorders*. Pearson. Boston.

ELLIS, CHARLES; ROSENBEK, JOHN C.; RITTMAN, MAUDE R.; BOYLSTEIN, CRAIG A. 2005. Recovery of cohesion in narrative discourse after left-hemisphere stroke. *Journal of Rehabilitation Research and Development* 42/6. 737–746. doi.org/10.1682/jrrd.2005.02.0026.

FAROQY-SHAH, YASMEEN; THOMPSON, CHYNTIA K. 2007. Verb inflections in agrammatic aphasia: Encoding of tense features. *Journal of Memory and Language* 56/1. 129–151. doi.org/10.1016/j.jml.2006.09.005.

FERGADIOTIS, GERASIMOS; WRIGHT, HEATHER HARIS. 2011. Lexical diversity for adults with and without aphasia across discourse elicitation tasks. *Aphasiology* 25/11. 1414–1430. doi.org/10.1080/02687038.2011.603898.

GAGARINA, NATALIA; KLOP, DALEEN; KUNNARI, SARI; TANTELE, KOULA; VÄLIMAA, TAINA; BALČIŪNIENĖ, INGRIDA; BOHNACKER, UTE; WALTERS, JOEL. 2012. *MAIN Multilingual Assessment Instrument for Narratives (Manual)*. ZASPiL 56. Berlin.

GLEASON, JEAN BERCO; GOODGLASS, HARDOLD; OBLER, LORAINÉ; GREEN, EUGENE; HYDE, MARY R.; WEINTRAUB, SANDA. 1980. Narrative Strategies of Aphasic and Normal-Speaking Subjects. *Journal of Speech Language and Hearing Research* 23/2. 370–382. doi.org/10.1044/jshr.2302.370.

GLOSSER, GUILA; DESER, TONI. 1990. Patterns of Discourse Production among Neurological Patients with Fluent Language Disorders. *Brain and Language* 40. 67–88. doi.org/10.1016/0093-934x(91)90117-j.

HALLIDAY, MICHAEL; HASAN, RUQAIYA. 1976. *Cohesion in English*. Longman. London.

HALLIDAY, MICHAEL. 1989. *Spoken and written language*. Oxford University Press. Oxford.

HEDGE, MADISON. 2006. *A Course on Aphasia and Other Neurogenic Language Disorders*. Thomson Delam Learning. New York.

HEILMANN, JOHN; MILLER, JOE F.; DUNAWAY, CLAUDIA. 2010. Properties of the Narrative Scoring Scheme Using Narrative Retells in Young School-Age Children. *American Journal of Speech-Language Pathology* 19. 154–166. doi.org/10.1044/1058-0360-(2009/08-0024).

- HICKMANN, MAYA. 2003. *Children's Discourse: Person, Space and Time across Language*. Cambridge University Press. Cambridge.
- HRŽICA, GORDANA; KOŠUTAR, SARA; KRAMARIĆ, MATEA. 2019. Rječnička raznolikost pisanih tekstova osoba s razvojnim jezičnim poremećajem. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 55/2. 14–30. doi.org/10.31299/hrri.55.2.2.
- HRŽICA, GORDANA; ROCH, MAJA. 2021. Lexical diversity in bilingual speakers of Croatian and Italian. *LITMUS in Action: Crosscomparison studies across Europe*. Ur. Armon-Lotem, Sharon; Grohmann, Kleanthes. [Trends in Language Acquisition Research (TILAR) 29]. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam.
- JAECKS, PETRA; HIELSCHER-FASTABEND, MARTINA; STENNEKEN, PRISCA. 2012. Diagnosing residual aphasia using spontaneous speech analysis. *Aphasiology* 26/7. 953–970. doi.org/10.1080/02687038.2012.663075.
- JOHNSTON, JUDITH R. 2008. Narratives: Twenty-five years later. *Topics in Language Disorders* 28/2. 93–98.
- JUSTICE, LAURA; BOWLES, RYAN; KADERAVEK, JOAN; UKRAINETZ, TERESA; EISENBERG, SARITA; GILLAM, RONALD. 2006. The Index of Narrative Microstructure: A clinical tool for analyzing school-age children's narrative performances. *American Journal of Speech-Language Pathology* 15. 177–191. doi.org/10.1044/1058-0360(2006/017).
- KARMILOFF, KYRA; KARMILOFF -SMITH, ANNETTE. 2001. *Pathways to Language: From Fetus to Adolescent*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- KERSCHENSTEINER, MAX; POECK, KLAUS; BRUNNER, EDGAR. 1972. The fluency-non-fluency dimension in the classification of aphasic speech. *Cortex* 8/2. 233–247. doi.org/10.1016/S0010-9452(72)80021-2.
- KOLK, HERMAN; HEESCHEN, CLAUS. 1990. Adaptation symptoms and impairment symptoms in Broca's aphasia. *Aphasiology* 4/3. 221–231. doi.org/10.1080/02687039008249075.
- KOŠUTAR, SARA; HRŽICA, GORDANA. 2019. Konektori u spontanom govorenom jeziku. *Rasprave: Časopis instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 45/1. 157–183. doi.org/10.31724/rihjj.45.1.6.
- KOŠUTAR, SARA; HRŽICA, GORDANA. 2021. Zastupljenost i funkcije konektora *i* u dječjem pripovjednom diskursu. *Suvremena lingvistika* 47/91. 49–68. doi.org/10.22210/suvlin.2021.091.03
- KUVAČ KRALJEVIĆ, JELENA; HRŽICA, GORDANA; LICE, KAROLINA. 2017. CroDA: A Croatian discourse corpus of speakers with aphasia. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 53/2. 61–71. doi.org/10.31299/hrri.53.2.5.
- KUVAČ KRALJEVIĆ, JELENA; MATIĆ, ANA; LICE, KAROLINA. 2019. Putting the CAT-HR out: key properties and specificities. *Aphasiology* 34. 820–839. doi.org/10.1080/02687038.2019.1650160.

- LABOV, WILLIAM; WALETZKY, JOSHUA. 1967. Narrative analysis: oral versions of personal experience. *Essays on the verbal and the visual arts*. Ur. Helm, June. University of Washington Press. Seattle. 12–44. doi.org/10.1075/jnlh.7.02nar.
- LEKO, ANA; BRESTOVCI, BEHLUL. 2008. Oštećenje grafemskog spremnika i agrafija – prikaz slučaja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 44/2. 51–61.
- LICE, KAROLINA; PALMOVIĆ, MARIJAN. 2017. Semantička kategorizacija u afatičnim bolesnika s narušenim jezičnim razumijevanjem: studija provedena uz pomoć metode mjerenja evociranih potencijala. *Suvremena lingvistika* 43/84. 135–155. doi.org/10.22210/suvlin.2017.084.01.
- LOCK, SARAH; ARMSTRONG, LINDA. 1997. Cohesion analysis of the expository discourse of normal, fluent aphasic and demented adults: A role in differential diagnosis? *Clinical Linguistics and Phonetics* 11/4. 299–317. doi.org/10.3109/02699209708985197.
- MACWHINNEY, BRIAN. 2000. *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*. Lawrence Erlbaum Associates. Mahwah, New Jersey.
- MACWHINNEY, BRIAN; FROMM, DAVIDA; HOLLAND, AUDREY; FORBES, MARGARET; WRIGHT HEARHER. 2010. Automated analysis of the Cinderella story. *Aphasiology* 24/6-8. 856–868. doi.org/10.1080/02687030903452632.
- MACWHINNEY, BRIAN; FROMM, DAVIDA; FORBES, MARGARET; HOLLAND, AUDREY. 2011. AphasiaBank: Methods for Studying Discourse. *Aphasiology* 25/11. 1286–1307. doi.org/10.1080/02687038.2011.589893.
- MARANGOLO, PAOLA; FIORI, VALENTINA; CAMPANA, SERENA; CALPAGNANO, MARIA ANTONIETTA; RAZZANO, CARMELINA; CALTAGIRONE, CARLO; MARINI, ANDREA. 2014. Something to talk about: Enhancement of linguistic cohesion through tdCS in chronic non fluent aphasia. *Neuropsychologia* 53. 246–256. doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2013.12.003.
- MENN, LISE. 2009. Child language, aphasia, and general psycholinguistics. *Crosslinguistic approaches to the psychology of language: Research in the tradition of Dan Isaac Slobin*. Ur. Guo, Jiansheng; Lieven, Elena. Erlbaum Associates. Hillsdale, New Jersey. 375–388.
- NAA 2020. = National Aphasia Association. 2020. What is Aphasia? National Aphasia Association, <https://www.aphasia.org/aphasia-definitions/> (pristupljeno 19. listopada 2020.).
- NICOLAS, MARJORIE; OBLER, LORAIN K., ALBERT, MARTIN L.; HELM-ESTABROOKS, NANCY. 1985. Empty Speech in Alzheimer's Disease and Fluent Aphasia. *Journal of Speech and Hearing Research* 28. 405–410. doi.org/10.1044/jshr.2803.405.
- NIPPOLD, MARILYN A. 2016. *Later language development: School-age children, adolescents, and young adults*. Pro-Ed. Austin, Texas.

- PARADIS, MICHAEL. 1988. Recent developments in the study of agrammatism: Their import for the assessment of bilingual aphasia. *Journal of Neurolinguistics* 3/2. 127–160. doi.org/10.1016/0911-6044(88)90012-7.
- PARADIS, MICHAEL. 2001. The need for awareness of aphasia symptoms in different languages. *Journal of Neurolinguistics* 14/2-4. 85–91. doi.org/10.1016/S0911-6044-(01)00009-4.
- PAVLOU, PAUL. 1994. *The Role of Cohesion in Communicative Competence as Exemplified in Oral Proficiency Testing*. Rad s konferencije *Language Testing Research Colloquium* (Washington, DC, 1994). <https://eric.ed.gov/?id=ED369258> (pristupljeno 8. kolovoza 2020.).
- PENN, CLAIRE. 1987. Compensation and language recovery in the chronic aphasic patient. *Aphasiology* 1/3. 235–245. doi.org/10.1080/02687038708248840.
- PRIZL JAKOVAC, TATJANA; LEKO, ANA. 2004. Fonološke teškoće osoba s afazijom. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 40/1. 121–128.
- PRIZL JAKOVAC, TATJANA; LEKO, ANA. 2012. Jezične teškoće u osoba s oštećenjem mozga. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 48/1. 55–63.
- SAFFRAN, ELEANOR; BERNDT, RYTA; SCHWARTZ, MYRNA. 1989. The quantitative analysis of agrammatic production: Procedure and data. *Brain and Language* 37/3. 440–479. doi.org/10.1016/0093-934x(89)90030-8.
- SARDELIĆ, SENKA; BRESTOVCI, BEHLUL; HEĐEVER, MLADEN. 2001. Karakteristične razlike između mucanja i drugih poremećaja fluentnosti govora. *Govor* 18/1. 45–60.
- SHERRATT, SUE; BRYAN, KAREN. 2012. Discourse production after right brain damage: Gaining a comprehensive picture using a multi-level processing model. *Journal of Neurolinguistics* 25/4, 213–239. doi.org/10.1016/j.jneuroling.2012.01.001.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- SILVA, MACARENA; CAIN, KATE. 2017. The use of questions to scaffold narrative coherence and cohesion. *Journal of Research in Reading* 42/1. 1–17. doi.org/10.1111/1467-9817.12129.
- STARK, JACQUELINE ANN; VIOLA, MARTA SAROLTA. 2007. Cinderella, Cinderella! – Longitudinal analysis of qualitative and quantitative aspects of seven tellings of Cinderella by a Broca's aphasic. *Brain and Language* 103/1-2. 234–235. doi.org/10.1016/j.bandl.2007.07.020.
- STARK, BRIELLE C. 2019. A Comparison of Three Discourse Elicitation Methods in Aphasia and Age-Matched Adults: Implications for Language Assessment and Outcome. *American Journal of Speech and Language Pathology* 28/3. 1067–1083. doi.org/10.1044/2019_AJSLP-18-0265.

- ŠARIĆ, LUCIJA; LICE KAROLINA. 2018. Informirani pristanak kod osoba s afazijom. *Logopedija* 8/1. 28–34. doi.org/10.31299/log.8.1.5.
- THOMPSON, CONNIE A.; CRAIG, HOLLY K.; WASHINGTON, JULIE A. 2004. Variable production of African American English across oracy and literacy contexts. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools* 3. 269–282. doi.org/10.1044/0161-1461-(2004/025).
- ULATOWSKA, HANNA K.; NORTH, ALVIN; MACALUSO-HAYNES, SARA. 1981. Production of Narrative and Procedural Discourse in Aphasia. *Brain and Language* 13. 345–371. doi.org/10.1016/0093-934X(81)90100-0.
- ULATOWSKA, HANNA K.; FREEDMAN-STERN, RENEE; WEISS DOYEL, ALICE; MACALUSO-HAYNES, SARA. 1983. Production of Narrative Discourse in Aphasia. *Brain and Language* 19. 317–334. doi.org/10.1016/0093-934X(83)90074-3.
- ULATOWSKA, HANNA K.; ALLARD, LEE; BOND CHAPMAN, SANDRA. 1990. Narrative and procedural discourse in aphasia. *Discourse Ability and Brain Damage: Theoretical and Empirical Perspective*. Ur. Joannette, Yves; H. Brownell, Hiram. Springer-Verlag. New York. 180–198.
- VAN LEER, EVA; TURKSTRA, LYN. 1999. The effect of elicitation task on discourse coherence and cohesion in adolescents with brain injury. *Journal of Communication Disorders* 32/5. 327–doi.org/10.1016/s0021-9924(99)00008-8.
- Vuletić, Dušanka. 1993. Lingvističke značajke afazija. *Govor* 10/1. 89–100.
- WASHINGTON, JULIE; CRAIG, HOLLY; KUSHMAUL, AMY. 1998. Variable use of African American English across two language sampling contexts. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 41. 1115–1124. doi.org/10.1044/jslhr.4105.1115.
- WRIGHT, HEATHER H.; CAPILOUTO, GILSON, J. 2012. Considering a multi-level approach to understanding maintenance of global coherence in adults with aphasia. *Aphasiology* 26/5. 656–672.
- WRIGHT, HEATHER H., SILVERMAN, STACY; NEWHOFF, MARILYN. 2003. Measures of lexical diversity in aphasia. *Aphasiology* 17/5. 443–452. doi.org/10.1080/02687030344000166.
- ZHANG, MYNYUE; GENG, LUYUAN; YANG, YANNING; DING, HONGWEI. 2020. Cohesion in the discourse of people with post-stroke aphasia. *Clinical Linguistics and Phonetics*. 1–17. doi.org/10.1080/02699206.2020.1734864.

Cohesion in Narrative Discourse of Persons with Aphasia

Abstract

Aphasia is an acquired language disorder caused by damage to brain centres for language. Persons with aphasia (PWA) show difficulties in language production and comprehension at all language levels. There is an increasing interest in analysing the production of discourse in PWAs. Discourse production is based on the ability to establish connections between parts of discourse by using cohesive devices. It has been shown that PWAs experience difficulties in the production of cohesive devices. However, up to now, research on that subject has been sparse, especially for the Croatian language. Results regarding the ratio of certain types of cohesive devices in PWAs versus persons of typical language status (TLS) have not been conclusive. In some studies, no differences in the ratio of types of cohesive devices were detected. Other studies show that PWAs and TLSs differ in that respect. This research aimed to observe differences in the number and types of cohesive devices in narrative discourse of PWAs and TLSs, as well as errors that both of those groups make while producing cohesive devices. Two groups of participants were included in this research, 17 PWAs and 17 TLSs. Participants in the two groups were matched by age and gender. Lexical, referential (only personal pronouns) and conjunctive cohesion were observed. Results show that despite their difficulties in establishing cohesion, PWAs use all three types of cohesive devices. However, they use cohesive devices less often when compared to the TLSs. They also make more errors, and these errors differ from those found in the narrative discourse of TLSs. However, there were no differences in the ratio of usage of certain types of cohesive devices. These results are in line with studies according to which language difficulties of PWAs can reduce text cohesion, but it remains at least partially preserved.

Cljučne riječi: afazija, pripovjedni diskurs, kohezija, pogreške

Keywords: aphasia, narrative discourse, cohesion, errors